

7. Luhmann Niklas. Die Gesellschaft der Gesellschaft. Zweiter Teilband / Niklas Luhmann. — Frankfurt am Main: Suhrkamp. — 2006. — 594 S.
8. Тило Саррацин. Германия: самоликвідація / Тило Саррацин // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://royallib.com/book/sarratsin_tilo/germaniya_samolikvidatsiya.html

Г. В. Корж

канд. філос. наук, доц. кафедри філософії
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Гуманістичний потенціал філософії Г. С. Сковороди в умовах мультікультуралізму: філософсько-освітний вимір

Прагнення виявити філософсько-освітні засади порозуміння й діалогу в сучасному мультікультурному українському суспільстві, яке піддається до того ж новим типам ворожнечі й протистояння, вимагає звернення до попередньої інтелектуально-світоглядної традиції. Культура є частиною буття людини (індивідуальної свідомості та свідомості соціокультурної спільноти). Мислитель-філософ, педагог, художник слова, музикант-композитор Григорій Савич Сковорода своїм буттям сказав про шлях української культури й освіти. Адже, як слушно зауважував Д. Чижевський, Г. Сковорода перебуває в самісінькому осередді української духовної традиції [6, с. 179].

Культурне й освітнє значення Г. Сковороди для сучасного українця важко переоцінити. Чітка, виразна зріла філософія Григорія Савича Сковороди, яка містить найкращі риси української ментальності й антропоцентричні акценти, здатна навіть через більше ніж два століття після смерті автора в сучасному мультікультурному суспільстві продемонструвати зразки світоглядної толерантності й гуманізму. З іншого боку, звернення до філософії українського любомудра дозволяє краще зрозуміти українську культуру, відкрити дещо нові, утаємничені сторони душі української людини.

Про вільну духовність й активність життя Сковороди написано багато праць, з гуманістично позицій проаналізовано і схарактеризовано його світогляд, філософські та етичні погляди, розкрито своєрідність і значення його художньої творчості. Класичні студії В. Ерна, Д. Багалія, Д. Оленчина, Д. Чижевського, а також ґрунтовні сковородинознавчі розвідки П. Житецького, Ф. Зеленогорського, С. Кримського, М. Поповича, М. Сумцова, Л. Ушкалова та ін. розкривають широкий діапазон оцінки поглядів Г. Сковороди. Його образ часто розглядався як певний архетип української нації, у якому втілились її характерні риси (О. Кульчицький,

І. Мірчук, М. Шлемкевич, В. Янів). Проте, незважаючи на великий об'єм і довгу історію Сковородіани, кожне покоління українців (особливо у критичні моменти національної історії, коли актуалізуються смисли буття і небуття) прагне переосмислити спадщину філософа, знайти в українському Сократі своє власне відображення та побачити життєво-практичний взірець.

Мета статті — розглянути окремі грані гуманістичного стилю мислення Г. Сковороди, що продовжують здійснювати вплив на становлення цінностей української політичної нації (зокрема представників молодого покоління) в умовах мультикультурного суспільства.

Зауважу, істини Сковороди набувають смислу і значення лише за умови, що вони стають частиною людської життєдіяльності. Сучасна українська людина щоб стати особистістю і припинити жити у відповідності із зовнішніми принципами (віджилими соціальними нормами й нормативами), сама обирає своє буття і входить у нього з реальною світоглядною можливістю (потенцією) і напруженою ціннісною інтенцією. Свідомість, картина соціальної реальності молодого покоління, що містить риси майбутнього, завдяки бажанню жити інакше, ніж попередники, має властивість неісторичного пізнання історичного життя. Для сучасної української людини спадщина Сковороди існує лише в зв'язку з сучасністю, утримуючи нові можливості й тенденції, ще не реалізовані в історії.

Суб'єктивна, символічна реальність індивіда, на основі якої формуються його ціннісні смисли й орієнтації, твориться культурою. Тому Сковородинівська традиція цікавить філософію освіти не у фактичності, а в значущості для людини, тобто не як факт, даний у досвіді вивчення історичних джерел, а як особливого роду цінність, що знаходиться за межами будь-якого можливого досвідченого знання.

Г. Сковорода не був державним діячем чи політичним мислителем, події політичної історії практично не відлунилися в його творчості. Правда на перший погляд сенс політичних демократичних інтенцій прочитується у віршах «Delibertate» і «Богдан». Проте я поділяю думку дослідників, зокрема Ю. Барабаша, що пафос цих творів насправді не політичний, а етичний, загальнолюдський [1, с. 397]. Звісно, не можна заперечувати гостру чутливість Г. Сковороди до світу, її можна відчувати, наприклад, в таких метафорах як-от: «пекельні біди», «рани людські», «жорстокий вік» та інші. Щоправда, соціокультурна ситуація, ментальні структури та система цінностей суспільства XVIII ст. були мало придатні для екзистенціальної відкритості, довіри, щирої дружби, а саме ці моральні якості були складовою характеру українського любомудра. Сковорода будучи людиною з вертикальною соціальною мобільністю, пройшов через різні соціальні середовища («зробив цілу низку уявних фотознімків» (П. Бурд'є), відбиток яких проявився у філософії.

На противагу ворожнечі й ненависті світу Сковорода поширював любов і людське взаємопорозуміння. Сковородинівський гуманізм не був позірним, адже це була екзистенційна необхідність мислителя. Попри екзистенціальний та пізнавальний неспокій, Сковорода був зовнішньо врівноважений, засуджував безрадість і людську суєтність: «Оставь земны печали и суєтность мірских діл! Будь славен во вік, о муже ізбранне, Вільности отче, герою Богдане!».

Г.Сковорода був відкритим до Іншого у своєму бутті (інтеркультурний досвід Свого і Чужого мислитель придбав у закордонних подорожах): «Всякому серцю — любов і тепло», — пише він у вірші «Всякому місту — звичай і права».

Виникнення толерантних відносин у мультикультурному суспільстві не може відбутися без появи автономної етично компетентної особистості, яка має гуманістичний стиль мислення, здатність співпереживати і розуміти інших, безкорисно діяти на благо інших. Всім негативним проявам життя Сковорода як філософ протиставляє свій морально-етичний ідеал — людину, в якій «совість, як чистий криштал». Совість (голос самої людини) має інтерсуб'єктивне джерело та є автономною у тому сенсі, що не є монологічною, а зорієнтована на взаємність в її всезагальності.

Важливою сучасною демократичною цінністю у мультикультурному суспільстві є постконвенціональний патріотизм. Як зауважує прискількивий дослідник творчості Сковороди Л. Ушкалов, універсальні на збір «патріот», «патріотизм» тощо в автентичних текстах філософа жодного разу не зустрічаються [5, с. 404]. Проте має рацію В. Горський коли пише, що назагал «національна природа інтелігента визначається не кількістю його декларацій про його любов до батьківщини, а відповідністю власної духовної діяльності специфіці менталітету рідного народу і потребам його розвитку, спричиненим своєрідністю конкретної історичної ситуації» [2, с. 130]. Варто зазначити, сьогодні орієнтація на примордіалістську ідею унікальності національного патріотизму не буде розширювати горизонт світоглядного потенціалу патріотизму, використовувати його ресурс для сталого розвитку політичної нації та модернізації системи національних відносин на комунікативній основі. Ця модель патріотизму статична і погано пристосовується до соціальних змін. Проте постконвенціональний рівень моральної свідомості та патріотизму актуалізують критичний потенціал національної культури, надають імпульси конституюванню громадянського суспільства, запускаючи механізм автопоезису.

Часто-густо екзистенціальні філософи пов'язують патріотизм лише з граничними ситуаціями. Досягнення сталого розвитку нації в умовах мультикультуралізму потребує у суспільній рефлексії зміни ек-

зистенційних підходів на суспільно-комунікативні засади, перехід від суб'єктивістської до інтерсуб'єктивістської парадигми мислення. Суб'єкт-суб'єктна комунікація носіїв постконвенційного патріотизму у мультикультурному суспільстві сталого розвитку відбувається на основі визнання взаємності зрілих особистостей і справедливості як регулятивного принципу. Пошук розумного національного консенсусу та солідарності на основі діалогічного узгодження інтересів і волі потребує спільної відповідальності як комунікативно й етично компетентного індивіда, так і демократичних інституцій. Як цінність сучасної безпеки української нації постконвенціональний патріотизм пов'язаний з позитивною свободою (розширенням її особистісної і суспільної сфер), цінностями самовираження, засадничою серед яких є людська гідність.

Дійсно, в реальному житті, людина перебуває в напруженні між партикулярно-історично зорієнтованим патріотизмом і постконвенціональним патріотизмом, проте вона в разі справді небезпечної ситуації має надавати останньому перевагу. Співзвучними постконвенціональному рівню моральної свідомості виявляються багато світоглядних настанов філософії Г.Сковороди. Адже філософія Г.Сковороди як вільного інтелектуала — це філософія свободи та гідності. При цьому він пов'язує ці вищі людські цінності не з майбутнім, а сьогоденням. Український любомудр не вірив у прогрес, апокаліпсис, страшний суд над його про роками, грядуще спасіння людства. Якщо істина і щастя взагалі досяжні, то вони досяжні тільки в кожен історичний момент. Програма життя Сковороди — це «програма тут і тепер» (М.Попович). На близькість «вільного інтелектуала» (О.Забужко) Сковороди до духовної та ментальної ситуації постмодерну вказує, зокрема, М.Попович [3, с. 47]. Мислитель, який закладав культурні стандарти, продемонстрував злиття високого слова й цікавого, насиченого екзистенційними переживаннями життя. Г.Сковорода не відчував себе центром світобудови, він був біо-психо-соціальним по природі й інтерсуб'єктивним по способу існування, адже прагнучи позбутися страху, постійно шукав своє «Я». Наймудрішою тезою античної філософії він вважав вислів «пізнай самого себе», вбачаючи в ньому натяк на розкриття онтологічної загадки буття і гносеологічний принцип осягнення істини (як зауважує Л.Ушкалов, гасло «пізнай себе» зринає у Сковороди 168 разів [5, с. 407]. Мислитель писав про народження внутрішньої людини в оболонці плоті, тіла, що в серці зумовлює не що інше, як «дух свободи»: «...дух свободи нас в нас родить» [4, с. 50], — зазначає він у пісні четвертій «Саду божественних пісень».

Розмова зі Сковородою — це завжди запрошення до діалогу для обговорення ключових проблем людини, освіти, суспільства, національної ідентичності: як на основі поєднання історичного досвіду українців, наших найкращих ментальних рис та сучасних здобутків людської

цивілізації забезпечити успішність, креативність людини та толерантність відносин в мультикультурному суспільстві? Якою має бути освіта, щоб відбувалось формування нових якостей та модерних цінностей представників української політичної нації?

Філософська самобутня концепція Сковороди обґрунтовує життєстверджуючу світоглядну позицію, дієвий гуманізм, відображає найкращі ментальні риси українського народу, зокрема кордоцентричні традиції, любов і свободу як невід'ємні атрибути істинної людини. Така філософія українського мислителя стверджує повагу до гідності людини, формує почуття «укоріненості», забезпечує збереження цілісності суспільства. Зрештою, відоме негативне ставлення Сковороди до зажерливості і прагнення збагатитися, що є поширеною егоїстичною настановою у сучасному суспільстві споживання і розваг.

В наукових розвідках (М. Попович, В. Табачківський), публіцистичних (В. Ерн) та художніх (В. Єшкілев) творах розуміння філософського пошуку Сковороди пов'язується з екзистенціальною ідеєю подолання покинутості і страху. Екзистенціальна напруга відчувається у збірці метафізичної поезії Григорія Сковороди «Сад божественних пісень» (пісня 19): *Ах ты, тоска проклята! О докучлива печаль! / Грызеш мене измлада, как моль платья, как ржа сталь. / Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука!* Проте екзистенціальні подібні до ожорсточення й закам'янілості серця, жахливого відчуття безодні Г. Сковорода прирівнював до духовного змертвіння [4, с. 74], а скуку називав «бсьмунунія», «сеі бсьмолнійвсх быстряе может нас сыскать вездъ» [4, с. 82]. Як бачимо, Григорій Сковорода усвідомлював свої тривожні і драматичні переживання смерті, безглуздості, самотності, свободи. У глибині душі філософ обмежував руйнуючі пристрасті, не захоплювався скороминущим. Шлях до особистісного та соціального самовизначення Г. Сковорода вбачав у самопізнанні та самовихованні, «сродній праці», зверненні людини до власної душі, власного «Я», яке є найбільш надійним орієнтиром в складних ситуаціях морального вибору.

Отже, гуманізм був для Сковороди не тільки основою світогляду та мислення, не тільки способом життя й поведінки, але й свідомим вибором, повчальним, зрештою, і для наших сучасників в умовах мультикультурного суспільства. Екстраполяція ідей Сковороди у сучасні освітні та виховні практики сприятиме вихованню духовності, толерантності, патріотизму, морально-застережливому відношенню до національного буття.

Література:

1. Барабаш Ю. Дух животворить... — К. : Темпора, — 478 с.
2. Горський В. С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія) : Філософ. нариси / В. С. Горський. — К. : Центр практ. філос., 2001. — 235 с.
3. Попович М. Григорій Сковорода на тлі філософсько-релігійних рухів «раннього Модерну» / М. Попович // Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність : зб. наук. пр. / [С. Л. Йосипенко, Я. М. Стратій (упоряд.); І. П. Стогній (відп. ред.)]. — К. : Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2003. — С. 30–50.
4. Сковорода Г. Твори: у 2-х т. / Григорій Сковорода; [2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка]. — Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги; [передм. О. Мишанича]. — К. : Обереги, 2005. — (Київська бібліотека давнього українського письменства). — 528 с.
5. Ушкалов Л. Творчість Григорія Сковороди в дзеркалі статистики // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність — Львів : 2006–2007. — С. 400–407.
6. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. — Варшава, 1934. — 233 с.

О. С. Гончарова

канд. іст. наук, доц. кафедри історії України,
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Заснування та діяльність Державного єврейського театру в місті Харкові (1925–1934 рр.)

Принципово важливою складовою культурних процесів в Україні у 1920-х — на початку 1930-х років була політика коренізації, спрямована на те, щоб надати народам, об'єднаним у СРСР реальної можливості розвивати свої національні культури і мови. При здійсненні політики коренізації в Україні було передбачено створення необхідних політичних та економічних умов для розвитку етнічних меншин. Національно-культурна політика серед етнічних меншин здійснювалася в найрізноманітніших формах: шляхом створення і розвитку освітніх установ та організації культурно-просвітницьких закладів. Одним з практичних кроків цієї політики й стало відкриття в м. Харкові Державного єврейського театру який був призначений стати провідником нової радянської ідеології серед українських євреїв.

В історії вітчизняного театру й досі тема театрів національних меншин в Україні періоду 20–30-х років XX ст. залишається малодослідженою.